

POLITICAL SCIENCES

EUROPEAN SECURITY SYSTEM: CONCEPTUAL FRAMEWORK AND PRACTICAL IMPLEMENTATION

Kudriachenko A.,

Professor

Chekalenko L.

Professor

State Institution "Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine"

ЄВРОПЕЙСЬКА СИСТЕМА БЕЗПЕКИ: КОНЦЕПТУАЛЬНЕ НАПОВНЕННЯ І ПРАКТИЧНЕ ВТІЛЕННЯ

Кудряченко А.І.

Професор

Чекаленко Л.Д.

Професор

ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16539257>

Abstract

The disruption of the established international order, as declared by U.S. President Donald Trump, has posed numerous challenges for the European Union, with the most dangerous among them being the destabilization of the existing security system. The North Atlantic Alliance – NATO – has long ensured stability for democracies across Europe and the Americas, for states and citizens spanning several continents, including the EU. Attempts to limit NATO's role, to redirect its functions, or to undermine the achievements and frameworks of this protective mechanism—which continues to safeguard democracy—represent not only a threat to the American people and European nations, but an encroachment on the freedom and independence of the entire democratic world.

This study aims to explore the current state of the European security system amid the ominous signs of a destabilizing global order. The authors trace the historical origins of the unifying idea of protecting Europe's achievements, outline the components involved in the formation of defense and security structures in the European space, and analyze the chronological stages in the development of protective frameworks. The study also offers a step-by-step examination of the evolution of European security mechanisms, identifying the extent and limitations of possible protection.

Particular attention is paid to the present state of European affairs in the context of Russia's prolonged war against Ukraine—a large-scale threat not only to the Ukrainian people but to democracies worldwide.

The authors place special emphasis on the mechanism for adopting subsidiarity-based decisions on security issues and provide an analysis of the vast body of documentation produced by various EU institutions whose mandates involve defending the European integration project, as well as preventing and neutralizing threats.

Identifying Previously Overlooked Aspects of the General Problem

The majority of existing research on the European integration space focuses on the activities of numerous EU institutions, often leaning toward an informational or promotional tone rather than a scientific one. Meanwhile, the early development of European Economic Community (EEC) security structures, along with the foundational ideas and proposals for shaping the EU's defense mechanisms, have been largely neglected. These topics are, in the authors' view, particularly significant in fostering a conceptually coherent understanding of the European regional security system. An integrated Europe stands as a cornerstone in the defense of human rights and the democratic world at large. Moreover, Europe, as history shows, has the responsibility to confront aggression, impunity, and crimes against humanity.

Relevance to the Research Agenda of the Institute

This article is closely aligned with the scientific research directions of the State Institution "Institute of World History of the NAS of Ukraine," particularly in the fields of global historical processes, international relations, and the history of foreign countries and cooperation with them.

Problem Statement

The EU's Common Security and Defence Policy (CSDP), which encompasses key security issues within its framework, forms a vital part of the European Union. It exerts influence on both national and supranational levels. However, the interaction between various EU bodies is notably cumbersome and complex. This situation can be attributed to the implementation of diverse integration solutions by different analytical teams—often guided by differing political ideologies—which has hindered transparency and clarity in the recommendations and their implementation. This complexity can make it difficult to achieve consensus on critical, far-reaching decisions, especially those concerning the defense of the European Union.

Анотація

Руйнація усталеного міжнародного порядку, заявлена президентом США Д. Трампом, поставила рубу перед Європейським Союзом безліч викликів. Найнебезпечніший з них – розхитування існуючої системи безпеки. Північно-Атлантичний Альянс – НАТО – забезпечував стабільність всім демократіям Європи та Америки, державам і громадянам кількох континентів, зокрема і ЄС. Намагання обмежити діяльність Альянсу, перевести його функціональні покликання на нові рейки, перекреслити досягнення і напрацювання захисного механізму НАТО, що й сьогодні стоїть на сторожі демократії, – є небезпечним викликом не тільки американському народові, не тільки європейським державам, а зазіханням на свободу і незалежність всього демократичного світу.

Метою роботи є дослідження стану європейської системи безпеки в умовах загрозливих ознак розхитування світового порядку. Автори простежили історичний шлях зародження об'єднавчої ідеї захисту європейських надбань, визначили складові процесу становлення системи оборони і безпеки європейського простору, проаналізували хронологічні етапи формування захисних схем. До того ж покроково дослідили результати еволюції розбудови механізму безпеки європейських спільнот, окресливши рівень і межі можливого захисту. При цьому особливу увагу зосередили на сучасному стані європейських справ – на етапі тривалої війни Росії проти України, яка є масштабною небезпекою не тільки для народу України, а й для всіх демократій світу.

Особливу увагу автори приділили механізму прийняття субсидіарних рішень з питань безпеки, а також проаналізували об'ємну документацію різноманітних структур Європейського Союзу, покликаним яких є захист інтеграційного утворення, попередження і нейтралізація загроз.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Переважна більшість досліджень інтеграційного простору Європи зосереджена на обговоренні діяльності інституцій Євросоюзу, яких чимало, що носить скоріше інформаційний та рекламний, ніж науковий характер. Натомість поза увагою більшості авторів опинилися питання розбудови перших безпекових структур ЄЕС, ідей і пропозицій до розбудови механізму захисту Євросоюзу. Саме ці питання, на наше переконання, є особливо важливими з огляду на необхідність формування у читача концептуально цілісного уявлення про систему безпеки в регіоні Європи, оскільки саме інтегрована Європа є оплотом захисту прав людини і демократичного світу в цілому. І саме Європа визначена історією долати агресію, безкарність і злочини проти людяності.

Тема статті дотична розробці тематики за напрямками наукових досліджень ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»: у сфері теорії всесвітньо-історичного процесу та історії міжнародних відносин, історії країн світу і співробітництва з ними.

Постановка проблеми. Спільна політика безпеки і оборони ЄС (СПБО) із зосередженими в цій структурі безпековими питаннями, є складовою Європейського Союзу. Вона активно впливає на процеси загального і наднаціонального рівнів. При цьому звертає на себе увагу, що система взаємодії різноманітних структур ЄС є громіздкою і доволі заплутаною. Таку ситуацію можна пояснити впровадженням різних інтеграційних рішень різноманітними командами аналітиків, зокрема і різних політичних спрямувань, що не сприяло прозорості і чіткості рекомендованих запроваджень. Не виключаємо, що в цій «заплутаності» доволі важко досягти бажаного позитивного результату із затвердженням доленосних положень для всіх учасників європейського процесу, зокрема і у питаннях захисту Європейського Союзу.

Keywords: U.S. administration, Ukraine, Europe, redistribution of spheres of influence, EU defense, European security model.

Ключові слова: адміністрація США, Україна, Європа, перерозподіл сфер впливу, оборона ЄС, модель європейської безпеки.

Виклад основного матеріалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичного і практичного наративу становлення і розвитку системи безпеки євроінтеграційного простору присвячено чимало праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема науковців КНУ імені Тараса Шевченка та Інституту всесвітньої історії НАН України. Серед робіт загального плану про євроінтеграційний простір, історію становлення, особливості, складнощі європейської інтеграції та її учасників привертають увагу засадничі розробки професорів В.В. Копійки (*Валерій Копійка, 2006, 264 с.*), О.А. Коппель, О.С. Пархомчук (*Олена Коппель, Олена Пархомчук, 2004, 320 с.*), Г.М. Перепелиці (*Григорій Перепелиця, 2025*); В.І. Головченка, В.М. Матвієнка (*Володимир Головченко, Віктор Матвієнко, 2018*), М.С. Дорошка (*Микола Дорошко, 2024*), А.І. Кудряченка

(*Андрій Кудряченко, 2020*), Л.Д. Чекаленко (*Люди́ла Чекаленко, 2016, 318 с.*) та багатьох інших дослідників [1]. До згаданих додамо праці зарубіжних учених: Бруно Лете (*Bruno Lette, 2016*), Оле Вевер (*Ole Waever, 2020*), Ронні Д. Ліпшуц (*Ronnie D. Lipschutz, 1995*) та ін. [2]

Однак, процес становлення системи захисту і розробка моделі безпеки європростору, до того ж взаємодія України з безпековими структурами ЄС достатньо не досліджені. Таке пояснюється непопулярністю ідеї євробезпеки в окремих спільнотах ЄС, невизначеністю механізму захисту, неусталеністю процесу творення системи безпеки, врешті неготовністю європейських суспільств прийняти цю даність як необхідність поділитися суверенітетом через механізм власного захисту тощо.

Заяви американського президента Д. Трампа щодо Європейського Союзу і НАТО викликали

світовий шок. Європейців такі справи захопили зненацька: вони не були готові до подібного сценарію і фактично, зрадницької політики «надійного стратегічного партнера» – Сполучених Штатів Америки. Європа звикла жити у достатку і стабільності, оскільки вона надійно захищена військовим щитом НАТО та економічним щитом Європейського Союзу [3]. Водночас українська сторона постала перед фактом необхідності відстоювання своїх інтересів не лише перед Росією, а й у комунікації зі стратегічними партнерами [4]. У ситуації, що склалася, очільники Європейського Союзу зрозуміли, що змушені посилити оборону власних країн. На думку Голови Єврокомісії *Урсули фон дер Ляєн*, Європі слід суттєво збільшити витрати на оборону, зокрема через дозвіл європейським банкам фінансувати оборонну промисловість, оскільки нинішні 2% ВВП на оборону недостатньо. У контексті цих подій Президент України Володимир Зеленський запропонував створити Збройні сили Європи, щоб майбутнє Європи залежало тільки від європейців, а рішення щодо Європи ухвалювались саме в Європі. Він наголосив, що Україні не можна допустити угод за її спиною поза її участі, і це правило має поширюватися на всю Європу [5].

Теоретичне підґрунтя формування моделі європейської безпеки. Безпека є багатоаспектним поняттям і багатостороннім явищем. Це не тільки оборонна і військова діяльність, це також протистояння різноплановим загрозам: воєнним, демографічним, економічним, біологічним, інформаційним, енергетичним, екологічним, комп'ютерним, соціальним тощо. У системі кооперативної безпеки, що закладена в європейську реалістичну безпекову модель, виокремлюють *гроціанський напрям*, за ім'ям видатного нідерландського політика, аналітика і дипломата *Гуго Гроція (1583-1645)* і *кантіанський напрям*, за ім'ям видатного німецького філософа Просвітництва *Іммануїла Канта (1724-1804)*. Прихильники гроціанського напрямку розглядають безпеку через призму інтересів держави. Кантіанський напрям, що наближений до ідеалістичних уявлень, безпекові питання досліджує через призму загальнолюдських цінностей [6]. Поза кооперативною безпекою політиками апробовано на практиці також і *теорію демократичного світу*, заявленою президентом США *Джонном Кеннеді (1917-1963)*, сутність якої полягає у протистоянні війнам через створення демократичного світу. Сутність теорії демократичного світу полягає в переконанні, що «демократичні держави не воюють» і тому, як висновок, необхідно всі країни примусити до демократії. Прихильники таких поглядів підтримують право гуманітарного втручання у випадку з проблемними державами (*failed state*), вітали сценарій, реалізований НАТО в Косово (колишня Югославія) тощо. Гуманітарне втручання розглядається ними як єдиний ефективний засіб захисту населення від проявів геноциду з боку влади.

Нове прочитання європейських теорій безпеки після класичних схем реалізму та ідеалізму поповнилося *теорією транснаціональних мереж* [7],

що спирається на концепцію *трансгвернменталізму (transgovernmentalism)* і визначається як незалежна взаємодія підрозділів різних урядів. Згідно *Р. Кеохейна і Дж. Ная (Robert Owen Keohane and Joseph S. Nye)* такі структури не підлягають контролю виконавчою владою своїх держав і тому мають високу автономію. Транснаціональні мережі, таким чином, являють собою взаємодію між структурними одиницями різних урядів. Враховуючи те, що країни ЄС зберігають ключові повноваження в сфері безпеки, а також обмеженість компетенцій ЄС, транснаціональні мережі являються компенсацією відсутності наднаціонального та транскордонного співробітництва з питань безпеки. При цьому трансгвернменталізм не посягає на центральні складові національного суверенітету, національну безпеку і оборону, а зосереджується на зв'язках нижчої ланки, наприклад, кооперація між судовими та правоохоронними інстанціями тощо.

Прихильники теорії – *Е. Кірхнер (E.J. Kirchner)* і *Дж. Сперлінг (J. Sperling)* [8] – не підтримують ідею про «старіння» держави як інституту управління, а вважають, що держави адаптувалися до нових умов і беруть активну участь у створенні нових форм взаємодії в галузі безпеки між окремими урядовими одиницями (*governmental subunits*). Отже, суверенітет виступає швидше каталізатором мереж і кооперативної інновації, а не перешкодою. Учасниками таких мереж можуть бути судді, поліцейські, пожежники. Зустрічі учасників мереж проводяться на неформальній основі, а прийняті консенсусом рішення носять юридично необов'язковий характер. Для ефективного функціонування мереж необхідний високий рівень їхньої автономії від національних урядів.

Трансгвернментальні мережі мають три різновиди залежно від виконуваних ними функцій: інформаційні мережі, виконавчі і регулюючі. Приклади існуючих транснаціональних мереж у Європі: Європейська інформаційна система лісових пожеж (*European Forest Fire Information System*), Глобальний моніторинг з навколишнього середовища і безпеки (*Global Monitoring for Environment and Security*), Антитерористична група (*Counter Terrorism Group*), Атлас Нетворк (*ATLAS Network*) тощо.

Слід зазначити, що у зв'язку з активізацією транснаціональних мереж у Європі зростає зацікавленість у дослідженні їх перспектив, оскільки трансгвернментальні мережі стають третім ресурсом сили у сфері безпеки та їх значення неухильно зростатиме. У Європі чимало дослідницьких центрів займаються вивченням цього феномену. Це і Берлінська школа з транснаціональних досліджень (*Berlin Graduate School for Transnational Studies*) і Черчільський Інститут (*The Churchill Institute*) при Вестмінстерському коледжі тощо.

Критичні або нетрадиційні дослідження – особливий напрям в галузі вивчення безпеки, який відрізняється від традиційного реалістичного підходу, де центральна роль у забезпеченні захищеності надається державі. Критичні дослідження також називають неамериканськими, оскільки вони

розвиваються поза межами США, переважно в Європі, а також мають кардинальні відмінності у порівнянні з американськими. Поза військовими аспектами, які переважають в традиційній американській школі, вони фокусуються також і на економічній, екологічній і соціальній безпеці.

Головними мозковими центрами критичних досліджень вважаються Уельська, Копенгагенська і Паризька школи. Кожна з цих шкіл має свої особливі підходи до концептуалізації безпеки. Уельська школа розвивається в рамках т.зв. «Теорії емансипації» (*emancipatory theory*). Ця течія бере початок з Франкфуртської школи, провідними представниками якої є Т. Адорно (автор *Теорії авторитарної особистості*) і Ю. Габермас (комунікативна дія, дискурс, раціональність) [9]. Емансипаціоністи будують свої міркування на критиці реалістичного розуміння безпеки, в якому домінує «сила» і «порядок», а безпека одного актора є незахищеністю іншого. Вони ратують за універсальну систему безпеки, в якій центральне значення відіграє індивідуум, а не держави і нації. У 2007 році Кен Бут опублікував працю «*Theory of World Security*» («Теорія світової політики»), що вважається одним із символів теорії вивільнення. Автор висуває ідею створення світової системи безпеки, що виходить за межі національних кордонів і що відкидає «інстинктивну тваринну боротьбу за виживання»: «Ідея світової безпеки є синонімом свободи особистостей і груп, яка сумісна з раціональною свободою інших, і універсальною моральною рівністю». Світова безпека, на думку Бута, має спиратися на космополітичну демократію, яка ніколи не може бути досягнута за допомогою воєн і революцій [10].

У наступній нетрадиційній – *теорії сек'юритизації* (*securitisation theory*) – Брі Бузан, О. Вейвер і Дж. Вільде [11], Копенгагенська школа – йдеться про те, що в міжнародних відносинах об'єктом загрози стає те, що оголошується небезпекою. Іншими словами, загроза стає загрозою, тому що вона публічно оголошується державою або людьми загрозою (*performative speech act*). Після усунення загрози настає наступний етап – *десек'юритизації* (*desecuritisation*), коли безпекові питання повертаються в звичайне політичне русло і регулюються звичайними правилами демократії.

Кінцева мета – не тільки досягнення безпеки, а усунення цього питання з порядку денного. Класичний приклад – історичні відносини між Німеччиною і Францією, які більше не перебувають у переліку питань безпеки, а є частиною цивілізаційних політичних відносин.

Третій напрям критичних досліджень – *теорія інсек'юритизації* (*insecuritisation theory*), що розроблена фахівцями Паризької школи М. Фуко і П. Бурдьє [12]. Прихильники теорії (зокрема Д. Біго) стверджують, що безпека – це те, що реалізується для її забезпечення. Як пише Біго, що безпека не є відображенням зростання загроз, це спроба інсек'юритизації професіоналами щоденного життя [12]. Нова сфера безпеки характеризується відсутністю поділів між традиційними зовнішніми і внутрішніми аспектами.

Кінець біполярності і розвиток Європейського Союзу призвів до стирання кордонів між зовнішньою і внутрішньою безпекою. Якщо колапс традиційних загроз змусив як зовнішніх, так і внутрішніх агентів зайнятися

пошуком сенсу існування (*raison d'etre*), то Європейський Союз, навіть у часи загальної кризи, пропонує політичний простір, в якому можуть взаємодіяти зовнішні і внутрішні учасники безпеки. І саме цим модель євроінтеграції є привабливою для нових повсталих демократій, до яких по праву належить Україна.

Таким чином різноманітні європейські аналітичні школи, що вивчають проблеми безпеки, утворили два визначальні напрями реалістичних та ідеалістичних уявлень про розвиток і функціонування безпекових складових політики держав. Теоретичні засади безпеки європейської інтеграції традиційно спираються на гуманістичні ідеї захисту людини, суспільства і держави, успішно поєднуючи теоретичний доробок і гроціанської, і кантіанської аналітичних шкіл.

Оновлення концептуальної складової безпеки Європейського Союзу. Враховуючи нові виклики європейській безпеці, учасники Євросоюзу активно обговорили питання зміцнення оборонних спроможностей НАТО та зменшення залежності від США. Рішенням цих дискусій стало погодження країн ЄС протягом наступного десятиліття збільшити інвестиції в оборону до €500 млрд. Підбиваючи підсумки переговорного процесу на всіх рівнях, зазначимо, що американська сторона зосередилась не на пошуках шляхів завершення російської війни проти України, а на критиці європейських демократій, звинувачуючи їх у відсутності свободи слова, внутрішніх проблемах ЄС, таких як міграція, а також у підтримці правих сил. Європейських політиків, які звикли покладатися на світове лідерство США, вразило те, що Штати не вважають європейців паритетними партнерами у сфері безпеки. І для Європи критично важливо підтвердити свою суб'єктивність і відповідно, безпекову спроможність.

Українська сторона наполягає на прискоренні конкретних дій європейських лідерів, а саме на повній конфіскації заморожених російських активів і їх передачі Україні, збільшенні пакетів військової допомоги та посиленні санкцій проти Росії. Президент України В. Зеленський закликав європейську спільноту до активної діяльності на справу миру: «Закликаю вас діяти заради себе, ...я вірю в Європу. І я впевнений, що ви також вірите в неї. Я закликаю вас діяти заради себе, заради Європи, заради народів Європи, заради ваших країн, заради ваших домівок, заради ваших дітей і заради нашого спільного майбутнього» [13]. Незмінно важливим питанням залишаються для української держави гарантії безпеки, що можуть включати військову присутність партнерів, хоча американці перекладають цю відповідальність на європейців, стверджуючи, що вони не братимуть участі у такому форматі.

Чутливим питанням для України і ЄС є військова допомога. Україна стала найбільшим у світі імпортером основних видів озброєнь за період

2020-2024 років, збільшивши імпорт майже у 100 разів порівняно з 2015-2019 роками, в той час, як експорт Росії впав на 64%. Такі дані наводить Стокгольмський міжнародний інститут дослідження проблем миру (SIPRI). У звіті йдеться, що 64% імпорту озброєнь протягом звітного періоду надійшли зі США. Загалом імпорт озброєнь європейськими членами НАТО зріс більш як удвічі (на 105%) порівняно з попередніми п'ятьма роками. Вперше за два десятиліття найбільша частка американського експорту озброєнь припала на Європу (35%), а не на Близький Схід (33%). Експорт озброєнь США загалом зріс до 43% — у 2020-2024 роках країна постачала основні види озброєнь до 107 держав. За нею слідує Франція як другий найбільший експортер озброєнь (9,6%, 65 країн), Німеччина (5,6%), Італія 4,8%⁵. На Китай припадає 5,9%, серед яких багато великих імпортерів не купують китайську зброю з політичних причин [14].

Єдність Європи і готовність протистояти російській агресії та впливу США стає критично важливою для її майбутнього на міжнародній арені. Це підкреслює серйозні геополітичні виклики, перед якими постала Європа в умовах глобальної нестабільності.

У той же час, європейські лідери усвідомлюють, що стратегічні цілі Росії не обмежуються лише Україною. Прем'єр-міністр Данії Метте Фредеріксен заявляє, що Європа більше не може вважати себе в мирному часі, адже Росія нарощує військову потужність і може використовувати перерву для підготовки до нових агресій проти країн ЄС та НАТО. Міністр закордонних справ Республіки Польща Радослав Сікорський, виступаючи на засіданні Ради Безпеки ООН, підкреслив: «Російські війська вбили тисячі людей: скоєні воєнні злочини, тисячі українських дітей вивезли до Росії, щоби позбавити їх ідентичності. Путін намагається знищити Україну. Деякі держави вірять, що можуть поновити вигідні відносини з Росією. Можу вас завірити, що це не так. Зараз в Росії більше політ'язнів, ніж у 1978 – коли СРСР вдерся в Афганістан. Зелені чоловічки з Донбасу вже діють в Африці, Америці, Азії. Підрив стабільності, дискредитація Заходу, тисячі вагнерівських солдатів найманців – під назвою Африка-корпус – працюють в Африці, обкрадаючи бідні населення. Якщо Україну залишать наодинці? покинуть? Хто буде наступний? Європейська країна? Африканська країна? Польща?» [15]

Процес творення системи безпеки європейського інтегрованого простору триває понад сім десятиліть і поки що кінцевої мети не досягнуто. Кожен черговий виток розвитку міжнародних відносин XX – XXI ст., нові загрози, що поставали, здавалося наближали країни до згуртування і розв'язання згаданої проблеми, але... Виникали нові обставини, загострювалися існуючі і призабуті протиріччя – і питання відкладалося на невизначений термін.

Причини такого стану лежать на поверхні, і очевидно та й водночас визначальною серед них є трансатлантична система захисту Європи, утворена і реалізована заокеанським партнером. Разом з

тим не тільки Північноатлантичний альянс причетний до становища, що склалося з безпекою Європи. У системі міжнародних взаємозалежностей виявляються й інші складові цього багатогранного процесу, які намагаємося окреслити, занурившись у події сімдесятилітньої давнини.

Звернімо увагу на становлення європейської системи безпеки. Першим етапом розвитку безпечної складової європейського інтеграційного простору визначаємо період 1948–1954 років. Обґрунтовуючи зазначені хронологічні межі, нагадаємо про перші спроби згуртування незначної групи європейських країн навколо проблем безпеки. 1948 року Велика Британія, Франція, Бельгія, Люксембург та Нідерланди підписали *Брюссельський договір спільної системи оборони*, що став відповідним пунктом для появи Північноатлантичного Альянсу (НАТО) року і Західноєвропейського Союзу (ЗЄС). У 1948 році країни шістки утверджують Західноєвропейський союз, спрямований проти загрози німецького реваншизму, а 1949 року за ініціативи США з метою розв'язання проблеми безпеки Західної Європи створюється НАТО. Отже, саме США була потрібна єдина сильна Європа.

Згадані події відбувалися у всезростаючому ритмі розгортання холодної війни протилежних таборів біполярної системи. І зрозуміло, чому європейці почали згуртування саме у військовій сфері. Вагому роль тут відіграла і відома допомога за планом Дж. Маршала, надання якої ув'язувалося з привілеями американському капіталові, інспектуванням сировинних покладів у країнах реципієнтах, військовою присутністю. У схожих питаннях ситуація в радянському блоці розвивалася віддзеркалено.

За умов блокового протистояння з метою досягнення певного балансу європейських сил провідні країни світу намагалися «втягнути» з кризової прірви Німеччину. За американськими розрахунками – як складову європейської безпеки і додаткового союзника, а також як чинник врівноваження або протидії Франції. За французькими ж переконаннями німецький чинник розглядався як необхідність поєднання економічних важелів Саярського і Рурського басейнів і підконтрольності німецької військової машини. З погляду дрібних держав німецький потенціал був необхідним для врівноваження амбітних апетитів Франції на лідерство в післявоєнній Європі. Отже, класична ідея авторів євроінтеграційного проекту *Жана Моне і Робера Шумана* щодо охоплення майбутньою спільнотою не тільки економічних, а й політичних і оборонних питань, почала реалізовуватись на практиці.

Ініціатор згаданого варіанту європейського об'єднання Ж. Моне і тут був першим, запропонувавши прем'єр-міністру Французької Республіки Рене Плевену розгорнути роботу з реалізації оборонної спільноти європейських країн. Цей проект надавав можливість Німеччині за певних обмежувальних умов відновити власний оборонний потенціал.

Хоча в Парижі у травні 1952 року європейські країни і підписали Договір про створення Європейської оборонної спільноти із спільною армією, але документ не було ратифіковано Францією, що на той час ув'язала у В'єтнамській війні та зіткнулася як з внутрішніми, так і зовнішніми політичними й економічними негараздами. Не ратифікувала оборонний документ також Італія, опинившись на роздоріжжі політичних уподобань і занурившись у внутрішні проблеми протистояння політичних угруповань. Не вдалося закріпити інтеграційні ініціативи і в політичній площині. Хоча Консультативна Асамблея Ради Європи, очолювана міністром закордонних справ Бельгії *Полом Спааком*, і ухвалила проект створення політичної спільноти європейських країн у березні 1953 р., але до підписання цього документу не дійшло: Європа була не готова відмовитися від національних суверенітетів.

Другий етап становлення інтегрованої політики безпеки, що розпочався з середини 1950-х, тривав до середини 1980-х років. Хронологічно включав *епоху голлізму*, що визначав еволюцію євроінтеграційних процесів, багатогранні явища, спричинені економічними кризами того періоду, і завершився підписанням Єдиного Європейського акту 1986 року. Це була доволі бурхлива, цікава і складна історія розвитку Європи, пов'язана і у багатьох складових спричинена політикою видатної особистості – Президента Франції Шарля де Голля. Поняття «голлізм» назавжди увійшло в політичну історію і посіло провідне місце в європейській мозаїці політичного життя. Саме завдяки чи всупереч голлізму процес європейської інтеграції відбувся за відомим, уже реалізованим сценарієм. Без сумніву, генерал де Голль сформував Францію, вивів її на перші європейські позиції. Основне своє покликання він вбачав у поновленні величчя Франції на світовій арені. З цією метою активізував зовнішню політику, намагаючись послабити позиції США і Великої Британії. Французька економіка була переведена на плановий розвиток, перебудована відповідно вимог науково-технічної революції і спрямована на жорстке заохочення економічної і політичної експансії Франції.

Іншим аспектом курсу президента стала орієнтація на посилення західноєвропейської складової французької політики. Франція стала одним з ініціаторів франко-німецького примирення і формування Європейського Союзу. Результати не забарилися: Франція увійшла до числа найрозвинутіших країн світу за показниками соціальних індикаторів: національний доход на душу населення, витрати на охорону здоров'я, рівень освіти, тривалість життя тощо. В сучасній Франції реалізована одна з найпередовіших систем соціального забезпечення, що сприяло покращенню демографічної ситуації в країні. За абсолютними вимірами ВВП країна випереджає Велику Британію і виходить на четверту позицію в світі (після США, Японії і Німеччини), а за розміром доходу на душу населення поділяє місця з Німеччиною і США. Однак із полином часу продовження голлістського курсу наступними президентами наштовхується на

багаточисельні перепони, які спричинили поступовий відхід від політики легендарного генерала [16].

Про початок третього етапу в розвитку політики безпеки Європейських Економічних Спільнот (ЄЕС) свідчить політична і оборонна активність європейських спільнот у середині 1980-х років минулого століття, викликана певним чином окресленням нової політики РСР, потеплінням міждержавних відносин, появою певних перспектив співробітництва. Перехід від диктатури до демократії в Греції, Іспанії і Португалії надав можливість цим країнам приєднатися до Європейських спільнот. Однак це розширення спричинило низку безпекових проблем, оскільки нові учасники економічно значно відставали від центральних країн. Тому були розроблені перехідні правила на десятилітній період і продумана регіональна політика, доповнена середземноморською програмою, що мала поступово вирівняти життєві рівні всередині ЄЕС.

Європейські спільноти звертаються до *плану Жака Делора*, що невдовзі був втілений в Єдиному Європейському Акті, активізують безпекову складову ЄЕС, надаючи діяльності *Західноєвропейського Союзу* нового імпульсу. Рада Міністрів ЗЄС ухвалює «Платформу щодо європейських інтересів безпеки» (Гаага, жовтень 1987 р.), де йдеться про зміцнення європейської опори НАТО, забезпечення безпеки та належного оборонного потенціалу інтегрованої Європи.

Починається новий відлік у конфігурації європейської безпеки, спричинений глибокими геополітичними змінами початку 1990-х років: епоха біполярної системи міжнародних відносин добігала кінця. ЗЄС поповнюють нові країни: у 1990 р. Іспанія і Португалія, а Україна досягла домовленості з організацією про набуття асоційованого членства 1996 р.

Доленосний *Маастрихтський договір ЄС (1991-1993)*, на якому прийнято Договір про Європейський Союз, приніс глибокі інституційні зміни, що торкалися вже нових сфер міждержавної політики: спільної зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу (ЄЗПБ), а також сумісної діяльності у сфері юстиції і внутрішніх справ. У цих рішеннях були широко використані положення Єдиного Європейського Акту, що регулювали такі питання, як роль Європейської Ради, Європейського парламенту та Комісії. Важливим кроком на шляху уніфікації ЄС було уведення громадянства Спільнот, закріплене ст.17 Договору про створення ЄС.

Амстердамський договір (підписаний 2 жовтня 1997 і набув чинності 1 травня 1999 року) передбачив уведення нової посади – високого представника з питань спільної зовнішньої політики і політики безпеки (ЄЗПБ), що ідентична посаді генерального секретаря Ради. Із перенесенням амстердамським документом важливих питань з третьої опори в першу – візові та імміграційні питання, свободу пересування тощо, у третій опорі залишилися співпраця поліцій і судових органів. Із

створенням спільної зовнішньої політики і політики безпеки європейське політичне співробітництво отримало подальший інституційний розвиток.

СЗПБ і нині передбачає координацію дій держав у сфері зовнішньої політики і політики безпеки. Водночас не передбачає передачу суверенних прав держав наднаціональній європейській структурі. Йдеться про ідеї загальноєвропейської єдності в реалізації спільних інтересів учасниць ЄС. Мета СЗПБ охоплює низку питань: від впровадження і захисту спільних цінностей, що включають і військову безпеку, до реалізації життєвих цінностей співдружності європейських народів (ч.1. ст.11 Договору про ЄС). Дороговказом на цьому шляху підписантами Маастрихту визначені принципи, закріплені у Статуті ООН (1945 р.), Хельсінкському Заключному Акті (1975 р.) і Паризькій хартії для нової Європи (1990 р.).

Європейська Рада визначає принципи спільної зовнішньої політики і політики безпеки, зокрема у питаннях оборонної сфери; приймає спільні стратегії: цілі, засоби, терміни дії СЗПБ. *Відповідно до ст.17 Договору про ЄС, СЗПБ охоплює на довгострокових умовах розвиток спільної оборонної політики, яка за необхідністю може перерости у спільну оборону.* Отже СЗПБ сприяє посунуттю ЄС до вищого рівня безпекової інтеграції, а структурою, на яку спирається Європейський Союз в цій сфері, було визначено Західноєвропейський союз, хоча перелік його учасників не повністю співпадав зі складовими ЄС.

Стосовно СЗПБ Європейський Союз визнав зобов'язання держав-учасниць щодо Договору НАТО і намагався узгоджувати власну політику з оборонною політикою і політикою безпеки Північно-Атлантичного Альянсу. В цій площині ЗЄС розглядався європейською основою НАТО.

У *Ніццькому договорі* (2001-2003) до сказаного додано, що постійна політична і військова інфраструктура ЄС спирається на три нові одиниці керування і прийняття рішень: Комітет з питань політики і безпеки, Військовий комітет ЄС і Військовий штаб ЄС.

Процедури ухвалення Європейським Союзом рішень у галузі зовнішньої політики та політики безпеки головним чином мають міжурядовий характер. Європейська рада визначає головні напрями політики у цих галузях. ЄС запровадив також процедуру призначення спеціальних посланців з особливих доручень – фактично дипломатичних представників ЄС. Таку процедуру було застосовано, зокрема, для призначення спеціальних дипломатичних представників ЄС у Боснії, в Африканському регіоні Великих Озер та на Близькому Сході.

Необхідність поглиблення і розширення функцій ЗЄС як європейської основи НАТО підтвердили і учасники саміту організації в Римі (1998 р.). Йшлося про підвищення європейського оборонного потенціалу, включаючи транспарентність та оперативну сумісність європейських багатонаціональних формувань для успішного виконання «Петерсберзьких критеріїв». Хоча спільна

мета була задекларована, але з огляду на різний статус членів організації між учасниками ЗЄС виявилися глибокі розбіжності. Нейтральні країни – Австрія, Швеція, Фінляндія і Ірландія критикували схему європейської оборони за жорсткість, а Норвегія і Туреччина виступили проти розширення компетенції спільної політики безпеки і оборони без їхнього відома.

Нагадаємо, що *Петерсберзькі критерії* (Petersberg tasks) визначають завдання Європейського Союзу в галузі оборони та безпеки, початково окреслені в червні 1992 року Радою міністрів країн Західноєвропейського Союзу (ЗЄС), що відбувалась у готелі «Петерсберг» поблизу Бонна. На цій зустрічі держави-члени висловили готовність надати для виконання воєнних операцій під егідою ЗЄС військові підрозділи всіх своїх традиційних військ. Було визначено, що збройні сили ЗЄС можна залучати для виконання таких завдань, як: гуманітарні та рятувальні операції; операції з підтримання миру; застосування збройних сил для врегулювання кризових ситуацій, зокрема миротворчі операції.

Виклики холодної війни і протистояння біполярної системи пришвидшили практичні інтеграційні кроки європейських країн. Глобальні загрози вже у середині ХХ століття змусили Європу повернутися до власних витоків – об'єднуючої європейської ідеї початку людської цивілізації – і на практиці реалізували її.

Зазначимо, що друга опора ЄС – Спільна зовнішня політика і політика безпеки (СЗПБ) відчутно відставала від інших складових європейської інтеграції. На її шляху завжди поставали особливі ускладнення, оскільки кожна держава захищала свій суверенітет. Хоча покликання СЗПБ і були визначені Маастрихтським договором, але зосередившись на комплексі економічних питань, договір з-за глибоких розбіжностей його учасників значно обмежив сферу впровадження основних інструментів механізму безпеки. Не визначив конкретних форм застосування спільних європейських сил, не окреслив етапів переходу до єдиної політичної і оборонної системи.

Розподіл функцій з НАТО було оформлено реалізацією концепції створення «Сил, підзвітних ЄС», суть якої – надання Альянсом військових сил за запитом Євросоюзу. У Декларації про ЗЄС – одного з додатків до Маастрихтського договору – було визначено сутність Західноєвропейського союзу як засобу зміцнення європейської опори НАТО. Чергові сесії Альянсу (1994 р.) схвалили дії ЗЄС і підтримали євроідентичність у сфері безпеки і оборони. На середину 1990-х років нараховувалося близько двох тисяч різноманітних військових підрозділів ЗЄС. У 1996 році НАТО прийняла концепцію «Багатонаціональних оперативних сил» щодо спеціальних військових структур, якими міг керувати ЗЄС. Мова йшла про нові військові формування «Євроформ», «Євроморфор», координацію сухопутних і морських частин швидкого реагування, відповідно функціонування штабу ЗЄС (м.

Флоренція, Італія). Минув час, з'явилася необхідність у визначенні зон відповідальності між НАТО і ЗЄС.

Особливою віхою у формуванні Спільної європейської системи безпеки і оборони ЄС стали франко-британські рішення грудня 1998 року (м. Сен-Мало, Франція). У заяві Т. Блера і Ж. Ширака було визначено основні критерії подальшої співпраці в галузі європейської безпеки: підвищення ролі ЄС у спільній оборонній і зовнішній політиці та створення ефективного механізму її реалізації. Це означало, що ЄС є здатним приймати самостійні рішення щодо Спільної європейської політики безпеки і оборони, спираючись на можливість ЗЄС без дублювання діяльності НАТО.

Водночас було домовлено: *СПБО не впливатиме на самостійність реалізації ядерної політики Франції і Великої Британії*. Подальші кроки з впровадження Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Спільної європейської зовнішньої та оборонної політики були зроблені на наступних засіданнях Європейської ради, зокрема, в Кельні у червні 1999 року, в Гельсінкі у грудні 1999 року та у Лісабоні в березні 2000 року.

Спираючись на концепцію самостійного вирішення власних, тобто європейських проблем, європейські оборонні ресурси передбачалося формувати поза межами НАТО, оскільки Європа мала б самостійно врегульовувати регіональні кризи і конфлікти Європейського континенту. Намагаючись підтвердити гучні заяви щодо власної спроможності, європейські військові контингенти розташувалися в колишніх югославських республіках з метою локалізації і розв'язання тривалих міжетнічних конфліктів.

Фіаско голосно заявленої «європейської спроможності» не забарилося: не зважаючи на присутність збройних контингентів ЄС в Сербії, серби і албанці продовжували знищувати одне одного. В результаті Європа постала перед вибором: залучити до розв'язання конфлікту третю сторону: або ООН, або НАТО. ООН ухилилася від відповідальності, делегувавши цю функцію НАТО. Альянс досить швидко поставив точки над І: авіаційними ударами поклавши край протистоянню.

Отже, мирне врегулювання в Європі не здійснилося силами європейців: провал операції в Косові продемонстрував нездатність європейців самостійно врегульовувати кризи на континенті, помітне відставання від США в галузі озброєнь і високих технологій, а також в організаційних військових питаннях, що виявилось у військово-повітряній кампанії Північноатлантичного Альянсу проти СРЮ.

Домовленості між НАТО і ЗЄС/ЄС щодо проведення європейських кампаній під координуючим наглядом НАТО із залученням засобів і військових сил Альянсу було досягнуто 1999 року. Ці положення закріплені Вашингтонською декларацією НАТО (квітень 1999 р.), якою затверджувалась нова Стратегія Альянсу.

Європейці визнали свою військову неспроможність, що власне і підтвердили у Бремені (травень) і Кельні (червень 1999 р.), заручившись багатоплановою підтримкою НАТО в автономній військовій діяльності на власному континенті. Учасники Кельнського саміту домовились про механізм прийняття рішень в межах військових операцій Євросоюзу, зробили поступки своїм нейтральним учасникам (брати чи не брати їм участь у військових операціях ЄС). Визначили подальшу долю ЗЄС, що мав розчинитися в ЄС, делегувавши йому свої повноваження.

Керівний склад ЗЄС на листопадовій 1999 року зустрічі (Люксембург) підтвердив готовність передати Євросоюзу повноваження до участі в операціях ЗЄС, відкривши доступ до Генерального секретаріату, супутникового центру в Торрехоні (Іспанія), військового штабу і Інституту ЗЄС з досліджень проблем безпеки. Значним внеском Західноєвропейського Союзу у справу зміцнення європейської безпеки та оборони стала інвентаризація сил і засобів, що надавалися для проведення операцій з управління кризовими ситуаціями під проводом європейців.

Хельсінкська Декларація ЄС (грудень 1999 р.) стала політичною платформою для створення європейських воєнних структур. Країни ЄС дійшли згоди сформувати 15–18 бригад сухопутних військ багатонаціонального складу, ВМС і ВПС, управлінських і наглядових структур з дотриманням Петерсберзьких критеріїв. Європейська рада підтримала рішення про розробку воєнної доктрини ЄС (2002 р.). Отже, саміт Гельсінкі-1999 остаточно визначив напрями реалізації СПБО: до 2003 року забезпечити 60-ти тисячний військовий контингент, спроможний за 60 діб розгорнути військові дії, і діяти протягом року; за участі НАТО впровадити сітку додаткових організаційних структур – Постійний комітет з питань політики та безпеки, Військовий комітет, ситуаційний центр; ввести у практику постійні зустрічі міністрів оборони і закордонних справ. [17]

У результаті розширено і засоби впровадження СПБО, до яких додалися гуманітарна допомога, рятувальні операції, адміністративна і судова реформи, діяльність цивільної поліції, проведення моніторингу виборів тощо. Водночас всі ці пропозиції супроводжувалися упевненнями про усвідомлення необхідності координації дій з євроатлантичними партнерами, оскільки, *як показала практика, адекватних сучасним викликам власних військових засобів Євросоюз не має*.

На конференції з визначення національних внесків, яка відбулась у Брюсселі в листопаді 2000 р., міністри оборони країн – членів ЄС та партнерів пообіцяли надати значні сили в розпорядження майбутніх Європейських сил швидкого реагування. Учасники конференції обговорили «Каталог можливостей», за яким передбачалося створити військовий контингент у 130 тис. осіб, з 400 літаками, 100 морськими кораблями. На засіданні Європейської ради міністрів в Санта Марія да Фейра (Португалія, червень 2000 р.) керівники Європейського

Союзу підштовхнули політичний і оборонний процес у низці напрямів, у т.ч. стосовно внесків третіх країн у врегулювання криз військовими засобами під егідою ЄС.

Рада також погодилась з тим, що Росія, Україна та інші європейські держави, які залучені до політичного діалогу з Союзом, а також інші заінтересовані країни, можуть бути запрошені до участі в операціях під проводом ЄС. До того ж Рада визначила принципи, на яких мають ґрунтуватись консультації та співпраця з НАТО. Зокрема, вона запропонувала створити чотири тимчасові робочі групи, які займатимуться питаннями безпеки; цілями військової спроможності; деталями доступу ЄС до ресурсів і потужностей НАТО; розробкою механізму консультацій ЄС – НАТО. В грудні 2000 року міністри країн – членів НАТО дали позитивну оцінку порозумінню обох організацій в реалізації СПБО.

Активізував роботу і Європейський парламент, що прийняв (вересень 2001 року, м. Страсбург) рішення про створення супутникової системи спостереження, аналогічної американській системі «Ешелон». Парламент проголосував за прийняття 44 рекомендацій і методик протидії «Ешелону» більшістю голосів. На думку фахівців європейський аналог буде використаний для боротьби з незаконним обігом наркотиків і незаконним розповсюдженням ядерної зброї.

16 грудня 2002 року було прийнято спільну декларацію ЄС–НАТО про європейську політику безпеки і оборони. Цим документом закріплювався доступ ЄС до можливостей НАТО, надання ЄС військових формувань, використання НАТО для керування силами ЄС. В межах ЄС за попередніми домовленостями створено Комітет з питань безпеки – стратегічне управління безпеки і оборони ЄС, і Воєнний комітет ЄС – найвищий військовий орган, а також Військовий штаб, який мав здійснювати військове планування. За всіма ознаками можна говорити про початок наступного етапу розвитку європейської політики безпеки.

Події 2003 року внесли певні корективи у європейську політику безпеки. Американська операція в Іраку для Євросоюзу стала випробувальним іспитом на міцність. Прихильники і противники політики США ледве не розкололи європейське утворення навпіл, чітко окресливши вірних союзників і противників американського курсу.

На черговому саміті у Брюсселі 30 квітня 2003 р. Франція, Німеччина, Бельгія і Люксембург обговорили власний проект більш тісного співробітництва в галузі єдиної політики безпеки і оборони, що включав сім конкретних проектів військового співробітництва. За цими проектами країни мали розширити можливості для дій спільноти у зовнішній політиці і політиці безпеки з метою зміцнення європейської опори НАТО. Серед пропозицій – на базі німецько-французької бригади, посиленої частинами збройних сил Бельгії і Люксембургу, створити сили швидкого реагування (до 60 тисяч осіб). До того ж країни мали намір утворити європейське повітряно-транспортне командування

і єдині структури захисту від хімічної, бактеріологічної і ядерної зброї. Пропозиції було внесено на розгляд утвореного Конвенту з питань розробки і прийняття майбутньої конституції ЄС.

Глави держав і урядів ЄС у грудні 2003 року сформулювали основні принципи зовнішньої політики і політики безпеки, зосередившись на кількох напрямках: боротьбі з тероризмом, стратегії на Близькому Сході та розв'язанні проблем в колишніх югославських республіках. Спираючись на прийняті рішення Європейський Союз у грудні 2003 року затвердив *Європейську стратегію безпеки*. Документ, у якому йдеться про сутність стратегії безпеки, яка спрямована на створення «безпечної Європи в кращому світі», визначаються загрози, з якими стикається Союз, стратегічні цілі та можливі політичні наслідки для Європи. Європейська стратегія безпеки була розроблена в 2003 році під керівництвом Верховного представника ЄС з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки *Хав'єра Солани* та прийнята Європейською радою в Брюсселі 12 і 13 грудня 2003 року. У 2016 році стратегію замінила глобальна стратегія Європейського Союзу [18]. Цей документ був розроблений аналітичною *Venusberg Group* і складався з трьох доповідей:

1. Посилення Європейського Союзу як гравця міжнародної безпеки (2000).
2. Європейська оборонна стратегія (2004).
3. Після 2010 року – велика європейська стратегія в глобальну епоху (2008) [19].

Плани ЄС щодо тактичних кроків в забезпеченні безпеки. Європейський Союз передбачав розмістити постійний військовий контингент у низці гарячих точок: на Балканах, в Афганістані і Близькому Сході. Для цього був створений Корпус швидкого реагування і поліцейські формування (до 5 тис. осіб). Успішні операції 2003 року «Конкордія» (багатонаціональне формування) в Македонії і «Артемід» (французьке формування) в Конго окрилили європейських лідерів, що надало їм підстави до посилення існуючих і створення нових військових формувань.

Останні можна об'єднати у три великі групи. Перша – багатонаціональні сили, передані з НАТО до ЄС, які сформовані переважно з військових контингентів країн-членів ЄС: Єврокорпус (EUROCORPS), англо-голландська бригада десантників (UK/NETAMORFOR), Єврофор, Євроморфор.

Наступну групу формують національні збройні сили з включенням третіх компонентів: балканська бригада (SEEBRIG), бригада північних країн (NORDCAPS), італо-угорсько-словенська бригада, батальйон країн Балтії (BALBAT), польсько-(українсько)-угорсько-румунський батальйон. Зазначені підрозділи другої групи можуть бути задіяні після укладання спеціальної угоди з ЄС.

Водночас Кіпр надавав у розпорядження ЄС сили медичного забезпечення, Литва – підрозділи з водоочищення, Греція – Афіський центр координації морських перевезень, Франція – штаб багатонаціональних мобільних сил.

Третя група військових підрозділів має включити так звані резервні сили кількістю у 120 тис. осіб, що можуть забезпечити боєготовність за 180 діб. За останніми домовленостями Франція і Велика Британія узгодили плани використання ЄС 13 бойових груп швидкого реагування. Італія і Іспанія також підтримують ідею створення національних військових підрозділів. Водночас передбачається формування багатонаціональних об'єднань: Польщі, ФРН, Словаччини, Латвії і Литви; Франції, ФРН, Бельгії, Люксембургу і Іспанії; ФРН, Нідерландів і Фінляндії.

Враховавши недоліки, ЄС планує розгортати бойові групи в радіусі 6 тисяч кілометрів за 5-10 днів на чотири місяці. Враховуючи досягнення і прорахунки у безпековій складовій ЄС, прогнозувалось, що за всіма ознаками збройні сили ЄС могли би забезпечити власну мобільність не раніше 2010 року.

Після провалу конституції ЄС і підписання Лісабонського договору (2007 р. підписаний і 2009 р. набув чинності) пророблялися нові сценарії реалізації політики безпеки європейських країн [20].

Війна США в Афганістані (*«Нескорена свобода»*, 2001-2021 рр.) у відповідь на терористичні атаки 11 вересня 2001 р. на американські хмарочоси дещо загальмувала розгляд питання розбудови самостійних збройних сил Євросоюзу. Оскільки в цій війні брали участь військові контингенти провідних країн ЄС – членів НАТО. За американською статистикою у результаті війни загинули військові Великої Британії – 456 осіб, Франції – 89, Німеччини – 57, Італії – 53 особи, а також і з інших європейських держав понад 300 військових: Бельгії, Австрії, Греції, Данії, Естонії, Ірландії, Ісландії, Італії, Іспанії, Латвії, Литви, Люксембургу, Північної Македонії (ПДЧ НАТО), Грузії (ПДЧ НАТО), Нідерландів, Словаччини, Чехії, Польщі, Угорщини, Данії, Румунії, Фінляндії, Словенії, Боснії і Герцеговини, Чорногорії тощо. І тисячі осіб було поранено.

Україна у системі безпеки Євросоюзу.

Які перспективи окреслюються перед Україною в площині безпеки і оборони ЄС? Далеко не всі учасники європейського простору бачать шанси України на європейське життя. У зв'язку з зазначеним увагу привертають думки, висловлені бувшою міністеркою закордонних справ Угорської Республіки пані Кінгоу Гьонц, яка підкреслювала, що Угорщина є прихильником надання Україні повноправного членства в НАТО і ЄС. При цьому наголошувала на необхідності забезпечення ширшої підтримки цього курсу з боку громадян України та проведення відповідних реформ. Про це свідчить і власний досвід Угорської Республіки, яка набула членства спочатку в НАТО, а через п'ять років в ЄС.

Отже, Угорщина значно виграла завдяки членству в НАТО: її економіка стала привабливішою для іноземних інвесторів. Водночас країна стала складовою системи колективної безпеки; отримала можливості впливу на прийняття важливих колек-

тивних рішень; збагатила і посилила власний оборонний потенціал; перейшла на професійну армію. Досвід Угорщини міг би бути врахований у відповідній практиці України. І в цьому Угорщина готова посприяти нашій державі. Вбачається, що для подолання труднощів мешканці європейського дому мають брати участь в спільних міжнародних організаціях, і громадянам цих країн не потрібна віза для подолання кордонів. «Ми поділяємо одні й ті самі європейські цінності, ми повинні розвивати співробітництво в цьому регіоні. Країни-члени і ЄС, і НАТО мають розширити горизонти мислення, оскільки без цього неможливо адекватно реагувати на нинішні та майбутні виклики безпеки», - підкреслювала пані міністр.

Україна на практиці довела свою спроможність бути вагомим контрибутором стабільності і безпеки на європейському континенті. Про це свідчить і участь українських миротворців у Поліцейській місії ЄС у Боснії та Герцеговині, використання окремими країнами—членами ЄС українського авіаційного потенціалу.

Безпосереднє сусідство з ЄС висунуло перед нашою державою як нові можливості, так і нову відповідальність у справі забезпечення миру та стабільності. Беручи до уваги взаємопов'язаність безпеки ЄС та України сторони поглиблюють двосторонні відносини у цій сфері. Зокрема, це стосується співпраці щодо забезпечення регіональної та глобальної безпеки, вироблення дієвого механізму реагування на такі загрози, як тероризм, розповсюдження зброї масового знищення, організована злочинність тощо.

У сфері політики та безпеки на Україну можуть бути поширені принципи та модальності співробітництва у сфері безпеки, які існували між ЄС та колишніми державами-кандидатами на вступ; укладення на основі ст. 24 Договору про Європейський Союз окремої рамкової Угоди про співробітництво у сфері врегулювання кризових ситуацій, основою для якої могли б слугувати положення відповідного Механізму ЄС, ухваленого у червні 2002 р. на саміті ЄС у Севільї; укладення рамкової Угоди між Україною та ЄС про використання Євросоюзом авіаційно-транспортних ресурсів України; розширення діалогу у сфері безпеки заходів відповідно до пропозицій України, викладених у Меморандумі щодо європейської стратегії безпеки (грудень 2003 р.); залучення ресурсів ЄС на цільову допомогу Україні з метою знешкодження протипіхотних мін та ліквідацію боєприпасів, непридатних для дальшого використання і зберігання. Існують перспективи участі України у подальших операціях в межах Європейської політики безпеки і оборони ЄС з врегулювання кризових ситуацій [21].

Співробітництво у сфері безпеки України з ЄС включає заходи протистояння спільним загрозам: у боротьбі з російським агресором, тероризмом, зброї масового знищення, нелегальному експорту зброї тощо. Низку зобов'язань в сфері безпеки Україна взяла на себе ще за Планом дій Європейської політики сусідства 2003 р. Стратегічна складова

співпраці України з ЄС регулярно обговорюється з міністрами закордонних справ Балтійської Ради за участі представників Європейської комісії. Серед питань – посилення „східного виміру” зовнішньої політики Євросоюзу з максимальним рівнем військової допомоги Україні.

Поза згаданими формами співпраці розвивається і тренінгова складова – участь українських військових підрозділів у спільних з ЄС військових формуваннях. Із врахуванням натовських норм і стандартів відпрацьовувалися найефективніші засоби подолання гірської місцевості, питання базування і тилового забезпечення багатонаціональних сил.

Енергетична складова у відносинах України – ЄС також посідає особливе місце: в енергетичній стратегії Євросоюзу наша держава є транзитером енергоресурсів. Позитивним зрушенням у питаннях інтеграції української енергетики до внутрішнього ринку ЄС стало надання Україні повноправного членства в Договорі ЄС з енергетичних питань; споживання країнами ЄС надлишкової електроенергії, що виробляє Україна за умов можливого членства у європейському об'єднанні електромереж.

Стратегія енергетичного співробітництва України з ЄС втілюється в синхронізації дій Об'єднаної енергетичної системи (ОЕС) України (спільно з Молдовою і ЄС) з координації передачі електроенергії (UCTE – The Union for the Co-ordination of Transmission of Electricity). Україна адаптувала свою систему до європейської, синхронізувала її з технічно надійними мережами, що забезпечують електроенергією 500 млн громадян. У періоди складної ситуації з енергопостачанням в Україні – під час ворожих обстрілів, країни ЄС спрямовують власні енергетичні запаси на українську територію.

Іншим проектом є *інтеграція української газотранспортної системи в єдину європейську газотранспортну і нафтотранспортну сітку*. Цікавим є також *проект створення стратегічних резервів нафти в сховищах України*, що може бути часткою стратегічних резервів ЄС. Перераховані напрями співпраці в разі їх повної реалізації нададуть можливість нашій державі отримати доступ до окремих енергетичних програм ЄС.

До переваг України зараховуємо також і *транспортні можливості* нагадаємо про низку проектів в цій площині. Це і співробітництво ЄС з державами Чорноморського регіону (*Black sea synergy – a new regional cooperation initiative*); і реалізація міждержавного економічного проекту ГУАМ «Придунайський енерготранспортний міст»; і стратегія ОДЕР–ГУАМ тощо. Про співпрацю в енергетичній галузі йшлося і у спільному звіті ЄС–Україна «Про хід реалізації положень Меморандуму про взаєморозуміння між ЄС та Україною щодо співробітництва в енергетичній сфері». [22]

У питаннях безпеки вітчизняними пріоритетами було використання Євросоюзом потенціалу української транспортної авіації для здійснення дальніх перевезень; вирішення проблем утилізації

надлишкових озброєнь та застарілих боєприпасів; а також залучення України до складу Сил швидкого реагування ЄС. Водночас Україна пропонувала ЄС програму з укріплення кордону по всьому периметру української території, а не тільки західної його частини. Тим більше, що саме зі східної сторони кордону не виключена була загроза військової агресії, чим Росія і скористалася 2022 року.

Які важелі можуть спонукати учасників Євросоюзу прискорити питання щодо приєднання України до ЄС?

Загрозлива політика США змусила європейські країни переглянути власні системи безпеки, замислитись про своє мирне майбутнє, а у деяких випадках концептуально змінити ставлення до агресивної війни Росії проти України [23]. Керівництво Європейського Союзу оперативно закликала до адекватних дій й запропонувало способи фінансування негайного посилення обороноздатності ЄС на тлі стрімких подій довкола російської війни проти України. На переконання очільниці Європейської Комісії *Урсули фон дер Ляєн*, настала епоха переозброєння і Європа готова суттєво збільшити свої витрати на оборону, щоб відповісти на термінову необхідність діяти та підтримати Україну. Водночас, вирішити довгострокову потребу взяти на себе більше відповідальності за власну європейську безпеку. Лідерка ЄС в оновленій системі безпеки Євросоюзу виокремила дві складові: початок епохи переозброєння заради безпеки Європи і підтримка України (на 800 млрд євро) [24].

Працюючи з партнерами в НАТО, враховуючи основний системний принцип унітарності ЄС, який впроваджує систему субсидіарності у дії європростору, аналітики Євросоюзу оперативно розробили план «Переозброєння Європи», що містить пропозиції дій із застосуванням нових методів використання усіх фінансових важелів для допомоги країнам-учасникам швидко і значно збільшити видатки на обороноздатність.

До безпосередніх термінових дій віднесено:

1. Збільшення інвестицій в оборону окремих країн з власних державних фондів;

2. Надання позики на 150 мільярдів євро для спільних інвестицій у загальноєвропейські оборонні ініціативи: протиповітряна і протиракетна оборона, артилерійські системи, виробництво ракет, боєприпасів, дронів і антидронових систем, а також для кібероперацій військової мобільності тощо;

3. Використання можливостей бюджету ЄС;

4. Мобілізація приватних капіталів;

5. Залучення Європейського інвестиційного банку.

З таким спорядженням країни ЄС можуть посилити й підтримку України, – підкреслила пані Ляєн. В результаті План «Переозброєння Європи» може зібрати приблизно 800 мільярдів євро на безпечну і стійку Європу.

Противники посилення озброєння Європи. Водночас, слід враховувати, що учасники ЄС не всі одноставно підтримують ідею переозброєння

Європи, втім і України. Зокрема, прем'єр-міністр Угорщини *Віктор Орбан* звернувся з листом до президента Європейської Ради *Антоніо Кошти* з вимогою відмовитися від спільної декларації за результатами саміту. На що А. Кошта відповів, що ЄС і країни-члени готові взяти більшу відповідальність за безпеку Європи. Тому ми повинні бути готові до можливого європейського внеску в гарантії безпеки, які будуть потрібні для тривалого миру в Україні. У цій ситуації зрозуміло, що Орбан і надалі відстоюватиме власну позицію прихильності до агресора Росії. Позицію угорського прем'єра підтримує прем'єр-міністр Словаччини *Роберт Фіцо*, який виступає проти допомоги Україні і вимагає відновити співпрацю з Росією. Проти збільшення видатків ЄС на оборону і підтримки України виступають опозиційні сили в деяких європейських країнах, як партія Альтернатива для Німеччини, Національне об'єднання з *Марін Ле Пен* у Франції тощо.

У ситуації, що складається з вакуумом безпеки навколо Євросоюзу, привертає увагу документ ЄС про стратегію протистояння загрозам, прийнятий 21 березня 2022 року під назвою *Стратегічний компас для забезпечення безпеки ЄС (Strategic Compass)*. У документі міститься аналіз загроз і пропозиції розширення безпекової та оборонної діяльності Євросоюзу до 2030 року. Серед ідей – створення Сил швидкого реагування ЄС, загальною кількістю 5000 одиниць особового складу; військові навчання на суші та в морі; посилення військової мобільності, військових та цивільних місій СПБО; посилення заходів безпеки у кіберпросторі і захист своїх громадян [25].

«Стратегічний компас» – це, фактично, план дій щодо зміцнення політики оборони та безпеки ЄС до 2030 року. Метою оборонної стратегії ЄС є підготовка європейців до виживання під час кризових ситуацій, а також відстоювання європейських цінностей на глобальному рівні на тлі конфронтації за геополітичне лідерство між США, Росією та Китаєм.

Створення оборонної стратегії потенційно має зміцнити Європейський Союз, надавши йому статусу спроможного постачальника безпеки, який може захищати своїх громадян і сприяти міжнародному миру та безпеці [26]. Однак, перша версія Стратегічного компаса, представлена Боррелем, застаріла раніше, ніж була реалізована на практиці, оскільки Росія розпочала проти України війну. Водночас країни Балтії та Польщі, Північної та Центральної Європи вже сприймали Росію як загрозу. У новій версії документу російська загроза згадується поряд з нестабільністю в Африці, Афганістані, Північній Африці та на Близькому Сході [27].

Хоча Компас чітко стверджує, що Євросоюзу загрожує небезпека насамперед з боку Росії і що необхідно ефективно захищатися від цієї загрози, проте *практичні кроки ЄС залишилися майже незмінними*. Нагадаємо, що Компас розроблявся з огляду на ситуацію афганської війни, коли ЄС ви-

явився неспроможним організувати швидку евакуацію з Кабулу влітку 2021 року. Тому нова схема дій розроблялася як інструмент для виконання експедиційних завдань афганського типу, а не як засіб стримування російської агресії.

Отже *війна проти України сприяла концен-трації європейських зусиль у питанні безпеки і оборони*. Однак ЄС останні роки діяв відповідно накресленим планам ще 2017 року, затвердженим в Компасі. І основні складові плану спиралися на добровільну основу та прийняття тимчасових рішень. Зазначене є доволі дивним: добровільність участі у протистоянні загрозам видається нам до-волі неадекватним положенням, яке протирічить основам безпеки ЄС.

Європейці розраховували, що з прийняттям Компасу оборонна і безпекова політика сприятиме розбудові системи спільної оборони. Реалізація цього плану спиратиметься на Європейський оборонний фонд, який координуватиме інвестиції в оборонні дослідження, розробку прототипів та закупівлю військового обладнання. Інвестиції з бюджету до цього фонду сприятимуть створенню Європейського оборонного союзу. За домовленістю держав, 35% витрат на обладнання буде використано на спільні проекти, до реалізації яких залучать національні збройні сили, приватні дослідницькі компанії та центри [28].

ВИСНОВКИ

Дослідження європейської безпеки підтверджує, що кардинальні зміни в політиці європейського інтеграційного об'єднання відбуваються із глобальними зсувами у світовій політиці. Таку думку підтверджують події в інтеграційному просторі, пов'язані з Першою і Другою світовими війнами, розпадом Радянського Союзу, війною в колишній Югославії, агресією і війною Росії проти України. Саме в такі гострі періоди викликів європейські держави, спільноти і громадяни приймають доленосні рішення щодо власного захисту і захисту Європи перед загрозою невідвратної небезпеки.

Україна нині перебуває у стані війни з російським агресором, і сьогодні досить активно співпрацює з ЄС у питаннях зовнішньої політики і безпеки. У подоланні загроз, яким Україні досить важко протистояти наодинці, наша держава розраховує на подальшу підтримку з боку європейських держав. У цих тенетах міжнародного спілкування ми бачимо два рівня відносин з європейцями. Перший – міжлюдський рівень. Українське середовище, українське суспільство має чимало точок дотику з європейцями, ми розуміємо одне одного, долаємо ті ж самі труднощі, вирішуємо подібні проблеми, розмовляємо однією мовою, поділяємо європейські цінності.

Війна, що триває вже четвертий рік поспіль, змінила ставлення до України переважної більшості учасників Євросоюзу. Європейці першими протягнули руку – зброю допомоги Україні. І не тільки фактичну зброю, а й надано матеріальні ресурси, започатковано будівництво на українській території військових підприємств з виробництва

зброї, поділилися ноу-хау своїми технічними досягненнями, надали гуманітарну допомогу як із лікуванням поранених, так і з прийняттям і підтримкою значної кількості українських біженців...

Відповідь ЄС на виклик агресора

Неспровокована та невинуватена загарбницька війна Росії проти України, яка є грубим порушенням міжнародного права, становить реальну загрозу європейській безпеці. *Висновки Ради ЄС щодо безпеки та оборони Євросоюзу* – один з останніх колективних документів ЄС, опублікований 29 травня 2024 року, в якому підкреслено посилення ролі ЄС з початку загарбницької війни Росії проти України і визначено основні майбутні пріоритети щодо України. Серед них – неохитна підтримка України з боку ЄС. Таке означає: ЄС та його учасники сповнені рішучості продовжувати надавати Україні та її народу всю необхідну політичну, фінансову, економічну, гуманітарну, військову та дипломатичну підтримку стільки, скільки це буде потрібно, і настільки інтенсивно, наскільки це необхідно. У зв'язку з цим Рада ЄС прагне підписати безпекові зобов'язання Євросоюзу перед Україною.

Наступний напрям підтримки стосується діяльності *Фонду допомоги Україні (UAF)*, який є частиною Європейського фонду миру (EPF). Фонд й надалі керуватиметься терміновими потребами Збройних Сил України, що постійно змінюються. Рада вітає прогрес у розробці проектів правових актів щодо спрямування додаткового доходу від знерухомлених активів Росії на користь України.

Рада ЄС підкреслює критичну важливість прискорення й посилення поставок військового обладнання відповідно до термінових потреб України, зокрема боєприпасів, передусім артилерії, ракет, протиповітряної оборони та артилерійських систем, а також безпілотних літальних апаратів. Місії ЄС з надання військової допомоги Україні (*EUMAM*) підготувала 60.000 українських військових на 2024 рік для різних військових підрозділів. [29]

Активна позиція ЄС пояснюється тим, що європейці, які пережили дві світові війни, дуже добре розуміють вірогідність російської агресії проти Європи, шовіністичні наміри російських очільників, що марять загарбанням Всесвіту, використовуючи нашу державу як чергову сходинку (на очах відбулося нищення Грузії, потім Сирії...) до реалізації цих реваншистських цілей.

Підкреслюючи вищевикладене, зазначимо наступне. Еволюційний процес розвитку є незворотнім. Опосередковано це доводять чисельні європейські проекти щодо України та її сусідів. За багатьма прикладами в історії людства будь-яке явище еволюції суспільства можна на певний час загальмувати, але неможна йому запобігти, оскільки закони діалектичного розвитку діють незалежно і часто на противагу волі учасників історичного процесу.

Спостерігаючи сьогодні за згуртованими діями європейських країн у протистоянні колапсу системи світової і європейської безпеки, можна сподіватися, що врешті решт країни ЄС будуть

спроможними об'єднати зусилля для захисту утвореного ними інтеграційного простору через уніфікацію необхідних складових – у тому числі зовнішньої політики і політики безпеки. А будувати безпеку Європи без України є проектом, приреченим на провал.

Нова сфера безпеки характеризується відсутністю поділів між традиційними зовнішніми і внутрішніми складовими. Кінець біполярності і розвиток Європейського Союзу призвів до стирання кордонів між зовнішньою і внутрішньою безпекою. Якщо колапс традиційних загроз змусив як зовнішніх, так і внутрішніх агентів зайнятися пошуком сенсу існування (*raison d'etre*), то Європейський Союз, навіть в часи загальної кризи, пропонує політичний простір, в якому можуть взаємодіяти зовнішні і внутрішні чинники безпеки.

І саме цим модель євроінтеграції є привабливою для нових повсталих демократій, до яких по праву належить Україна.

Список літератури:

1. Андрій І. Кудряченко. Федеративна Республіка Німеччина: засади демократичного сходження. 2020. 656 с.; Валерій В. Копійка. Україна – Європейський Союз: економіка, політика, правова. 2006. 264 с.; Коппель О.А., Пархомчук О.С. Міжнародні системи та глобальний розвиток. 2004. 320 с.; Володимир Головченко, Віктор Матвієнко. Дипломатична історія України. 2018; Григорій Перепелиця. *International Weekly*. №3. 01.03.2025– 31.03.2025; Чекаленко Людмила Д. Витоки української дипломатії. 2010. 340 с., Зовнішня політика України. 2015. 318 с.; Публічна історія: виклики 21 століття. 2021. 308 с.; Mykola Doroshko, Artur Raikov. *Diplomacy as an instrument of geopolitical rivalry between the USA and the Russian Federation for influence in post-soviet countries during the Covid-19 Pandemic*. 2024/7/29. *Actual Problems of International Relations*. С.29-38; Зленко А. М. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. 2003. 559 с.; Хижняк І.А. Від “навіки разом” до “omnes et singulos” (разом і окремо). Україна в системному протистоянні глобальних полюсів сили. 2018. 416 с.; Українська дипломатична енциклопедія. 2013; Дипломатія Сучасної України. <https://repository.encyclopedia.kyiv.ua> > original; Україна дипломатична. 2023. 800 с.

2. Bruno Lete. *NATO's Enhanced Opportunities Partners* June 29, 2016. URL: <http://www.gmfus.org/blog/2016/06/29/natos-enhanced-opportunities-partners>; Ole Waever. *Securitization and Desecuritization*. URL: <https://cluelesspoliticalscientist.wordpress.com/2020/08/05/secritization-desecritization-ole-waever-a-summary/>; Buzan, Barry. *The evolution of international security studies* / Barry Buzan, Lene Hansen. p. URL: <https://ir101.co.uk/wp-content/uploads/2018/10/buzan-the-evolution-of-international-security-studies-compressed.pdf>; Kinga Göncz. *The speech of K. Göncz at the ceremony dedicated to 60th anniversary of NATO and 10th anniversary of Hunga-*

- ry's membership in the alliance. Szeged. Hungary. January 30. 2009. www.mfa.gov.ua/mfa/ua/announcement/detail/526.htm; The Polish Version of the European Choice of Ukraine. Europe.2003. V.3.1(6); Draft Paper Polish–Sweden proposal Eastern Partnership. NRL. <http://www.euractiv.com/29/images>.
3. Армія Європи, лідерство Німеччини та заяви США: підсумки Мюнхенської безпекової конференції. 16.03.2025. <https://fakty.com.ua/ua/svit/20250216-armiya-yevropy-liderstvo-nimechchyny-tazayavy-ssha-pidsumky-myunhenskoyi-bezpekovoji-konferencziyi/>
4. Мюнхенський холодний душ: чому Європі та Україні більше не варто сподіватися на лідерство США. 15.02.2025. <https://tsn.ua/exclusive/myunhenskiy-holodniy-dush-chomu-yevropi-ta-ukrayini-bilshe-nevarto-spodivatisya-na-liderstvo-ssha-2767797.html>; Григорій Перепелиця. International Weekly. №3. 01.03.2025- 31.03.2025.
5. Colard D. La societe internationale apres la Guerre froide. 1998. <http://www.newreferat.com/ref-4055-13.html>; див. також: Кодекс військово-політичної поведінки, схвалений Будапештським самітом НБСЄ у грудні 1994 р., Заключний Акт НБСЄ 1975 р., Паризька Хартія для нової Європи 1990 р.
6. Міжнародна безпека і глобальні загрози. <http://www.studsell.com/view/77237/180000>
7. A Study of War by Quincy Wright 1965, Hardcover | Bay. NRL: <http://www.ebay.com/ctg/...Wright-1965...-/4778998>; Pierre Hassner. Change and Security in Europe //Adelphi Papers, 45 et 48, Londres. 1968. <http://www.sciencespo.fr/ceri/en/users/pierrehassner>; Захаров А. Модель гонки вооружений Л. Ричардсона как метод предсказания войн. – <http://www.google.com.ua/#scli-ent=psya&q=%D0%9B%D1%8C%D1>; Rassett B., Starr H. World politics. Menu for Choice. 1981. NRL: <http://essay4you.net/blog/who-are-the-actors-of-world-politics/>
8. Теория международных отношений. Най Дж. <http://grachev62.narod.ru/tmo/chapt12.html>
9. А. Смирнова. Механизмы конструирования угрозы. <http://www.dslib.net/polit-sociologia/mehanizmy-konstruirovaniya-ugrozy-vmezhgosudarstvennyh-otnoshenijah.html>.
10. Keith Krause. Michael C. Williams. Critical Security Studies: Concepts and Cases. 1997. 408 p. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/10.5749/j.ctttv088>
11. Rita Floyd & Stuart Croft. European non-traditional security theory. EU GRASP Working Paper №1, February 2010. Seventh Framework Programme . – <http://www.eugrasp.eu/wp1-european-non-traditional-security-theory-by-rita-floyd-stuart-croft/>
12. Taureck, Rita. Securitization theory and securitization studies. 2006. Journal of International Relations and Development, pp. 53-61 is available online at: URL: <http://dx.doi.org/10.1057/palgrave.jird.1800072>; Securitization_theory_ and_secritization_stud-ies_WRAP.pdf. URL: <http://wrap.warwick.ac.uk/1082/1/> WRAP_Floyd; Safety concepts: modern analyses. Історичні науки. 12. 2017. С.72-
13. Зеленський на Мюнхенській конференції закликав до створення Збройних сил Європи: час настав. 15 лют. 2025. <https://rubryka.com/2025/02/15/zelenskiy-na-myunhenskiy-konferentsiyi-zaklykav-do-stvorennya-zbrojnyh-syl-yevropy-chas-nastav>
14. На противагу російській агресії. Ukraine the world's biggest arms Europeanської ради, зокрема, в Кельні у червні 1999 року, в Гельсінкі у грудні 1999 року exports continue to fall.10 March 2025. NRL: <https://www.sipri.org/media/press-release/2025/ukraineworlds-biggest-arms-importer-united-states-dominance-global-arms-exports-grows-russian>
15. Sikorskiy – Україна - не проєкт. Міністр закордонних справ Республіки Польща Радослав Сікорський в Раді Безпеки ООН 23.03.25. <https://www.youtube.com/watch?v=l89PHpSg1IA>
16. Nuclear Power in France. URL: <http://www.world-nuclear.org/info/inf40.html>.
17. NATO. Частина 8. <https://www.nato.int/docu/hb-ukr-2006/Part8>
18. "European security strategy". SCADPLUS. September 4, 2006.
19. Venusberg Group: Beyond 2010 – European Strategy in a Global Age : ЕІАМЕП. Група Venusberg
20. Людмила Чекаленко. Лісабонський компроміс. Інститут зовнішньої політики (Г.М. Перепелиця). <https://elibrary.ivinas.gov.ua>
21. Чекаленко Л.Д. Європейський Союз: реалізація інтеграційного проєкту. Становлення системи безпеки європейської інтеграції. Криза інтегрованої Європи. Виклики міграції: Європа. Європейські субрегіональні інтеграційні проєкти. Світові інтеграційні процеси в умовах трансформації міжнародних систем. Розділ II. 2013. С.108-162 (628 с.)
22. Чекаленко Л.Д. Інтеграційні стратегії України. Розділ III. Світові інтеграційні процеси в умовах трансформації міжнародних систем. 2013. С.414-495 (628 с.)
23. ЄС проголошує епоху переозброєння заради безпеки. <https://www.holosameryky.com/a/es-bezpeka-plan-pereozbroennya-dopomoga-ukraini/7996347.html> Print. D:\Desktop\1 KUDANI\1 ZVIT 2025\СТАТТИ\2025\безпека ЄС\ЄС проголошує епоху переозброєння заради безпеки <https://www.holosameryky.com/a/es-bezpeka-plan-pereozbroennya-dopomoga-ukraini/7996347.html> Print
24. План ЄС «Переозброєння Європи». 4 березня 2025 р. <https://www.holosameryky.com/a/es-bezpeka-plan-pereozbroennya-dopomoga-ukraini/7996347.html>
25. Євросоюз розробив нову стратегію оборони – CNN. <https://suspilne.media/220073-es-zatverddiv-strategicnij-kompas-u-sferi-bezpeki-ta-oboroni/> ://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/247/6955/14479-1?inline=1

26. Мельник О. Нова модель безпеки в Європі: чим допоможе Україні стратегія "компас". 2022. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/nova-model-bezpeky-vyevropi-chym-dopomozhe-ukraini-strategiia-kompas>.
27. Common European Security and Defence Policy (CSDP). 2020. URL: <https://www.bmeia.gv.at/en/european-foreign-policy/security-policy/commoneuropean-security-and-defence-policy-csdp/>; Науковий журнал «Політикус» 74 Вип. 3. 2022
28. Strategic Compass for Security and Defence. 2022. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/en/pdf>.
29. Висновки Ради ЄС щодо безпеки та оборони Євросоюзу. 29.05.2024. <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/>